

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

P O L İ S A K A D E M İ Y A S I

«CİNAYƏT HÜQUQU» KAFEDRASİ

«CİNAYƏT HÜQUQU» FƏNNİ ÜZRƏ

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 4 «Cinayət anlayışı»

vaxt – 4 saat
mühazirə – 2 saat
seminar – 2 saat

Tərtib etdi: «Cinayət hüququ» kafedrasının baş müəllimi,
polis polkovniki, h.ü.f.d.

Rəsul Rüstəmov

Mühazirənin mətni kafedranın iclasında müzakirə olunub və bəyənilib.
Protokol № _____ «____» _____ 2017-ci il

B A K I - 2017

Mövzu № 4 «Cinayət anlayışı»

Plan:

GİRİŞ

- 1.Cinayətin anlayışı və əlamətləri
- 2.Cinayət çoxluğunun anlayışı, əlamətləri və növləri
- 3.Cinayətlərin təsnifatı. Cinayətin digər hüquq pozuntularından fərqi

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2020;
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Mad.2,3,14,18,66,75,83. Bakı, 2021;
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə). Bakı, 2019.
4. F.Y.Səməndərov «Cinayət hüququ». Ümumi hissə. Dərslük. Bakı.2019
5. Vəliyev S.Ə. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslük. Bakı. 2010.
6. Ağayev İ. Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr. “Nurlar” nəşriyyatı, Bakı, 2010.
7. Уголовное право. Особенная часть. Учебник. Под. Ред. Ветрова Н.И. и Ляпунова Ю.И. М., 2012
8. Rəhimov İ.M.Cinayət və cəzanın fəlsəfəsi.Bakı, 2014
9. Rəhimov İ.M. Cəzanın əxlaqiliyi haqqında.Bakı, 2016
- 10.T.M.Qafarov «Cinayət və cinayət məsuliyyəti». Bakı, 1978
- 11.A.V.Naumov. Rusiya cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslük. Bakı, 1998

GİRİŞ

Biz əvvəlki mövzumuzda cinayət qanunu, cinayət hüquq normalarının quruluşu və cinayət qanununun məkana və zamana görə qüvvəsini araşdırdıq. Qeyd etdik ki, cinayət qanunu ali hakimiyyət orqanları tərəfindən qəbul edilən, cinayət hüququnun ümumi qaydalarını və prinsiplərini, cinayət hesab edilən əməllərin dairəsini və bu cinayətlərə görə təyin edilən cəzaları müəyyən edən hüquqi aktdır.

Eynilə biz xarakterinə görə cinayət hüquq normalarının qadağanedici, məcburedici və həvəsləndirici olmaları haqqında məlumat aldıq.

Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulan cinayət-hüquq normalarının quruluşunu və onların növlərini ayrı-ayrılıqda araşdırdıq.

Bu günki mövzumuzda isə biz cinayətin anlayışı və onun əsas əlamətləri, cinayətin digər hüquq pozuntularından fərqi və cinayətlərinin təsnifatını araşdırmaqla, bir daha cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərin dairəsini dəqiqləşdirəcək, eləcə də cinayətlər çoxluğunun anlayışını, əlamətlərini və növlərini öyrənməklə, onun konkret cinayətlərdən fərqi aydınlaşdıracağıq.

Sual 1

Cinayətin anlayışı və əlamətləri

Cinayətin anlayışı Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 14-cü maddəsində verilmişdir. Orada deyilir: «Bu Məcəllə ilə cəza təhdidi altında qadağan olunmuş ictimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizlik) təqsirli olaraq törədilməsi cinayət sayılır».

Cinayətə verilən bu anlayış əvvəlki cinayət qanunvericiliyində cinayətə verilən anlayışdan fərqlənir. Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində cinayətə verilən anlayış əməlin təqsirli və cəzalandırılmalı olması kimi əsas əlamətləri özündə əks etdirir. Cinayətə verilən anlayış həm formal, həm də maddi xarakter daşıyır. Əməlin qanunla qadağan olunması formal, əməlin ictimai təhlükəli olması isə onun maddi əlaməti hesab edilir.

Cinayət və cəza cinayət hüququnda əsas kateqoriyalardır. Cinayət sosial-hüquqi hadisədir. Cinayətin ictimai aləmdə baş verməsi onun sosial hadisə olmasını ifadə edir. Cinayətin hüquqi hadisə olması cinayət hesab edilən əməlin cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulması kimi başa düşülür.

Cinayət Məcəlləsinin 1.4.1-ci maddəsinin məzmununa görə **cinayət dedikdə**, törədilməsi Cinayət Məcəlləsi ilə qadağan edilmiş təqsirli olaraq törədilən **ictimai təhlükəli əməl** başa düşülür.

Əməl dedikdə, cinayət qanunvericiliyi ilə törədilməsi qadağan edilmiş hərəkət və ya hərəkətsizlik başa düşülür.

Hərəkət – insanın iradəvi və fəal davranışdır.

Hərəkətsizlik – ayrı-ayrı hallara görə üzərinə müəyyən hərəkətləri etmək vəzifəsi düşən şəxsin həmin hərəkətlərin edilməməsindən ibarət iradəvi və passiv davranışdır.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsinə əsasən cinayətin aşağıdakı əlamətləri vardır:

1. İctimai təhlükəlilik;
2. Qeyri-hüquqlilik;
3. Təqsirlilik;
4. Cəzalandırılmalı olan;
5. Qeyri-əxlaqlilik;

İctimai təhlükəlilik – əməlin ictimai münasibətlərə ziyan yetirən xüsusiyyətidir. Bu əlamət cinayət sayılan əməlin obyektiv əlamətidir. Bu, o deməkdir ki, qanunvericinin şüurundan asılı olmayaraq, ictimai təhlükəli əməl cinayət qanunvericiliyi ilə qorunması vacib olan ictimai münasibətlərə hər bir halda ziyan vurur. Məhz bu əlamətə görə əməlin

(hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayətlər qrupuna daxil edilir və törədilməsi cinayət qanunvericiliyi ilə qadağan edilərək, belə əməllərin törədilməsinə görə dövlət məcburetmə tədbiri müəyyən edilir.

Əməlin ictimai təhlükəliliyi ilk növbədə onun qəsd etdiyi ictimai münasibətlərə görə müəyyən edilir (bu münasibətlərin dairəsi Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 2.1-ci maddəsində öz əksini tapmışdır). Digər tərəfdən, əməlin ictimai təhlükəliliyi həmin əməlin yetirdiyi ziyanın miqdarı ilə müəyyən edilir. Lakin, bir sıra əməllər zərərli nəticənin baş verməsindən asılı olmayaraq, ictimai təhlükəli hesab edilir (formal tərkibli cinayətlər). Bununla yanaşı, bir qrup əməllər qanunda nəzərdə tutulan nəticə mövcud olduqda və ya belə nəticənin baş verməsi ehtimalı olduqda (mad. 338, 339), ictimai təhlükəli hesab edilir. Eyni zamanda, nəticənin xarakterindən asılı olaraq Cinayət Məcəlləsində bəzi maddələrində təhlükəlilik dərəcəsi müxtəlif olan sağlamlığa ağır, az ağır və yüngül zərər vuran cinayətin növləri fərqləndirilir.

Bundan başqa, ictimai təhlükəlilik əməlin baş verdiyi zamandan və şəraitdən, eləcə də cinayətin törədilməsi üsulundan da asılı ola bilər (məsələn, mad. 321.2, 329.3, 341.3, 328.4, 340.2, 348.2, 171.2.1., 186.1.2. və s.)

Cinayətin ictimai təhlükəliliyi motiv və məqsəddən də asılı ola bilər (məsələn, mad. 120.2.2., 102).

Cinayət qanunvericiliyində ictimai təhlükəliliyin kəmiyyət və keyfiyyət tərəfi də fərqləndirilir. Burada cinayətin xarakteri (hansı ictimai münasibətlərə yönəlməsi) əməlin təhlükəliliyinin keyfiyyət, təhlükəlilik dərəcəsi onun kəmiyyət göstəricisi hesab edilir.

Cinayətin qeyri-hüquqilik əlaməti əməlin cinayət hesab edilməsinin qanunda göstərilməsini nəzərdə tutur. Cinayətin qeyri-hüquqilik əlaməti ilk dəfə 1958-ci ildə cinayət qanunvericiliyinin əsaslarında göstəriş olmuşdur. Məlum olduğu kimi, əvvəllər cinayət qanunvericiliyində analogiyaya (eynilik, oxşarlıq) yol verildiyi üçün belə hal nəzərdə tutulmurdu. Hazırda Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin «Qanunçuluq prinsipi» adlı 5-ci maddəsində cinayət qanununun analogiya üzrə tətbiqinə yol verilməməsi barədə bilavasitə göstəriş vardır. Bu o deməkdir ki, cinayət qanununda nəzərdə tutulmayan əməli törəmiş şəxs cinayət törətməkdə təqsirləndirilə və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz. Başqa sözlə, törədilmiş əməl o vaxt cinayət hesab edilir ki, onun törədilməsi cinayət qanunvericiliyi ilə qadağan edilmiş olsun. Qeyri-hüquqilik ictimai təhlükəliliyin qanunda ifadə olunan hüquqi formasıdır.

Yuxarıda qeyd etdik ki, cinayət qanunvericiliyi 1958-ci ildən etibarən analogiyadan imtina etmişdir. Bundan əvvəlki dövrün cinayət qanunvericiliyində analogiyaya yol verilməsi, bilavasitə qanunda nəzərdə tutularaq qeyd edilirdi ki, «hər hansı əməlin

qanunda cinayət olmasına dair birbaşa göstəriş olmadıqda, lakin belə əmələ görə cəza, yaxud da ictimai müdafiə tədbirlərinin tətbiqi zəruri hesab edilərsə, qanunun oxşar cinayətə görə məsuliyyət müəyyən edən normalarına əsasən Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsinin müddəalarını rəhbər tutmaqla, belə əmələ görə cinayət məsuliyyətinin həllinə yol verilir» (analogiya institutu yolverilməz olsa da, sovet hakimiyyətinin erkən illərində cinayət qanunvericiliyi mükəmməl olmadığı üçün, bu institut qanunvericilikdə mövcud olan boşluğu aradan qaldırmağa xidmət etmişdir).

Təqsirlilik – şəxsin törətdiyi əmələ psixi münasibətidir. Şəxsin törətdiyi əmələ psixi münasibəti cinayət qanunvericiliyinə görə qəsd və ya ehtiyatsızlıq formasında olur (bax: CM, mad. 24). Törədilmiş əmələ psixi münasibət təqsirin heç bir formasında özünü göstərmirsə, əməl cinayət hesab edilir və şəxs bu əmələ görə məsuliyyət daşımır (bax: CM, mad. 25, 26). Bu halda əməl ictimai təhlükəli hesab edilir, lakin təqsir olmadığına görə məsuliyyət yaranmır.

Orta əsrlərə qədər şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin əsasını ziyan yetirən əməlin törədilməsi hesab edilərək, bu əməli törədən şəxsin təqsiri aydınlaşdırılmamışdır.

Cinayət cəzalandırılmalı olan əməldir dedikdə, qanunla cinayət sayılan hər bir əmələ görə müvafiq cəzanın nəzərdə tutulması başa düşülməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, cinayət törətmiş şəxs qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir. Bu hallar bir sıra cinayət hüquq institutları və Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin bəzi maddələrində müəyyən edilmişdir. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin məsuliyyətdən azad etməni nəzərdə tutan 72-75-ci maddələri. Bundan başqa, 88.1-ci maddədə qeyd edilir ki, «yetkinlik yaşına çatmayan (14-18 yaş) ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət (bax: CM, mad. 15) etdikdə, tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirləri tətbiq etməklə onun islah olunması mümkün hesab edilərsə, həmin şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.

Yuxarıda göstərilənlərdən görüldüyü kimi, bütün hallarda cinayət törətmiş şəxsə cəza təyin edilmir. Bu hallar cinayətin cəzalanması olan əlamətə malik olması müddəası ilə ziddiyyətli görünə də, əslində burada heç bir ziddiyyət yoxdur. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin maddələri ilə cinayət hesab edilən hər bir əmələ görə cəza nəzərdə tutulur. Beləliklə, törədilən hər bir cinayət əməlinə görə cəza tətbiq ediləcəyi hədəsi bariz şəkildə bunu göstərir.

Cinayət qeyri-əxlaqi əməldir. Əxlaq ictimai şüurun formalarından biridir. Əxlaq hələ qədim zamanlardan insanın təcürbi tələbatından irəli gələn münasibətlərin tənzimlənməsi əsasında meydana gəlmiş və inkişaf etmişdir. Hər bir ictimai-iqtisadi

formasiyada cəmiyyət öz üzvləri qarşısında müəyyən tələblər qoymuşdur. Bu tələblər ilk növbədə məhz əxlaq normalarında əks olunmuşdur.

Əxlaq dedikdə, ilk növbədə cəmiyyətdəki normalar, qaydalar və davranış prinsiplərinin məcmusu başa düşülür. Yəni, əxlaqi olan hər bir əməl cəmiyyətin əksər üzvləri tərəfindən qəbul edilir və sevilir. Qeyri-əxlaqi əməl isə əksinə. Əxlaq normalarına hüquqi qüvvə verildikdə, o hüquq normasına çevrilir. Bu normalara riayət olunmaması dövlət məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinə səbəb olur.

Cinayət hüquq norması ilə törədilməsi qadağan edilmiş əməl həm də əxlaqa ziddir, yəni bu əməl cinayət olub-olmamasından asılı olmayaraq, hakim mənəviyyətə zidd hesab olunur və cəmiyyətin böyük əksəriyyəti tərəfindən pislənir.

Sual 2

Cinayət çoxluğunun anlayışı, əlamətləri və növləri

Cinayət qanunvericiliyində cinayətlər çoxluğuna anlayış verilmir. Bu anlayış cinayət hüquq nəzəriyyəsində işlənib hazırlanmışdır.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində cinayətlər çoxluğuna aşağıdakı kimi anlayış verilir: «**Cinayətlər çoxluğu** – konkret şəxs tərəfindən törədilən, iki və ya daha artıq müstəqil cinayət tərkibinin əlamətləri olan iş, yaxud daha çox ictimai təhlükəli əməldir».

Anlayışdan göründüyü kimi, cinayətlər çoxluğu iki və daha artıq cinayətdən ibarətdir, hansı ki, bu cinayətlər konkret şəxs tərəfindən törədilir. Məhz bu baxımdan cinayətlər çoxluğu konkret (tək) cinayətlərə nisbətən mürəkkəb sosial-hüquqi hadisədir. Digər tərəfdən, konkret şəxs tərəfindən iki və daha artıq cinayətin törədilməsi həmin şəxsin daha ictimai təhlükəli olduğunu ifadə edir. Eyni zamanda iki cinayətin edilməsi bir cinayətə münasibətdə cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərə daha çox ziyan vurur.

Cinayətlər çoxluğunun ümumi əlamətlərə malik olması ona cinayət hüququnun müstəqil institutu kimi baxmağa imkan verir.

Yuxarıda qeyd etdik ki, cinayətlər çoxluğuna daxil olan hər bir əməldə müstəqil cinayət tərkibi mövcud olmalıdır.

Bir sıra hallarda ayrı-ayrı hərəkət aktları özü-özlüyündə cinayət sayılsa da, müstəqil cinayət tərkibi yaratmır. Bu hal özünü davam edən cinayətlərdə daha aydın şəkildə biruzə verir. Davam edən cinayəti təşkil edən hərəkət aktları ayrı-ayrılıqda cinayət tərkibi yaratmır. Bu hərəkət aktları vahid qəsdlə əhatə olunan konkret əməlin epizodları olduğu üçün onların hamısı birlikdə bir cinayət əməlini təşkil edir. Yəni, burada bir cinayət tərkibi mövcud olur. Məsələn, bir nəfər şəxs zavodun ərazisindən istehsalda istifadə olunan qiymətli metal parçalarını oğurlamaq qərarına gəlir. Bu məqsədlə o, on hərəkət aktı həyata keçirməklə nail olur. Lakin, bu əməllərin hamısı vahid məqsədlə əhatə olunduğundan, burada cinayətlər çoxluğu yaranmır və əməl konkret (tək) cinayət hesab edilir.

Bundan başqa, cinayətlər çoxluğuna daxil olan hər bir cinayət törədilmə faktından irəli gələn hüquqi əhəmiyyətini saxlamalıdır.

Cinayət hüquqi əhəmiyyətini saxlama aşağıdakı kimi başa düşülməlidir:

1. törədilən cinayətlərdən heç birinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətini keçməməlidir;
2. törədilən cinayətə görə təyin edilən cəza hələ çəkilir;

3. təyin edilmiş cəza çəkilib qurtarsa da, məhkumluq ödənilməmiş və ya götürülməmiş olur (CM, mad. 83).

Əgər cinayət törətmiş şəxs Cinayət Məcəlləsinin 72-74-cü maddələrinə əsasən, eləcə də Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulan hallarda cinayət məsuliyyətindən azad edilmişsə, eləcə də Cinayət Məcəlləsinin 84.2, 87, 88-ci maddələrinə əsasən, yetkinlik yaşına çatmayanlara tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilmişsə, bu cinayətlər törədilmə faktından irəli gələn hüquqi əhəmiyyətini itirmiş olur. Bundan başqa, şəxs ittiham hökmünün icrası müddəti ilə əlaqədar cəzanı çəkməkdən azad edilmişsə, onun törətdiyi cinayət də öz hüquqi əhəmiyyətini itirmiş hesab edilir.

Bütün sadalananlardan belə məlum olur ki, cinayətlər çoxluğunun strukturu konkret cinayətlərdən ibarətdir. Buna görə də bir konkret cinayətləri öyrənməklə, cinayətlər çoxluğunun strukturunu öyrənə bilərik.

Konkret cinayət – müstəqil cinayət tərkibi yaradan nəticə ilə bağlı olan (maddi tərkibli cinayətlər), yaxud da olmayan (formal tərkibli cinayətlər), qəsdən və yaxud ehtiyatsızlıqla törədilən vahid hərəkətdir (hərəkətsizlikdir).

Konkret cinayətlərin iki növü var:

1. sadə konkret cinayətlər;
2. mürəkkəb konkret cinayətlər;

Sadə konkret cinayətlər öz növbəsində aşağıdakı növlərə bölünür:

a) bir ictimai təhlükəli hərəkətdən (hərəkətsizlikdən) ibarət olan əməllər (məsələn, CM, mad. 144 – adam oğurluğu, mad. 209.1. – gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma);

b) alternativ hərəkətlərlə edilən əməllər (məsələn, CM, mad. 274 – dövlətə xəyanət, mad. 126 – qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma);

c) iki və daha artıq hərəkətlə törədilən cinayətlər (məsələn, CM, mad. 149, 174);

ç) bir ictimai təhlükəli nəticə doğuran hərəkətdən (hərəkətsizlikdən) ibarət olan əməllər (məsələn, CM, mad. 120 – qəsdən adam öldürmə).

Konkret mürəkkəb cinayətlərin aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

- a) uzanan cinayətlər;
- b) davam edən cinayətlər;
- c) mürəkkəb tərkibli cinayətlər;

Uzanan cinayətlər – şəxsin hərəkəti və yaxud hərəkətsizliyi ilə başlayan, müəyyən müddətə fasiləsiz davam etdirilən konkret cinayətlərdir. Bu cinayətlərə misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

- qanunsuz silah saxlama - maddə 228;

- fərarilik – maddə 334;

- hərbi xidmət keçməkdən boyun qaçırma – maddə 321; uzanan cinayətlər cinayət hüquq norması ilə qadağan edilən əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizlik) edilməsi başlayır və kriminal vəziyyətə son qoyan hərəkətin edilməsi ilə cinayət qurtarır. Uzanan cinayət törədilən andan başa çatmış hesab edilir, yəni bu cinayətə görə şəxsin məsuliyyəti əməlin son qoyduğu andan deyil, əməlin başlandığı andan yaranır.

Davam edən cinayətlər ümumi məqsədə yönələn bir sıra eyni hərəkətlərin birlikdə yaratdığı vahid cinayətdir. Davam edən cinayətlər aşağıdakı əlamətlərlə xarakterizə olunur:

1. davam edən cinayəti təşkil edən hərəkətlər bir-birindən zaman fasiləsi ilə ayrılır;
2. vahid məqsədə nail olmağa yönəlir;
3. bir cinayət hüquq norması ilə əhatə olunur;

Davam edən cinayətlər əsasən mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərdə özünü göstərir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun «Dövlət mülkiyyəti və ictimai mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər haqqında işlər üzrə qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsi haqqında» 1995-ci il 16 iyun tarixli qərarında qeyd edilir ki, dövlət və ictimai əmlakın əvəzsiz və qanunsuz olaraq götürülməsi, əmlaka sahib olmaqdan ibarət ümumi məqsədə yönələn və vahid qəsdə əhatə olunan bir sıra eyni hərəkət aktlarının edilməsində ifadə olunursa, məcmu etibarı ilə belə hərəkət aktları vahid konkret cinayət yaradır və əməl davam edən oğurluq sayılır.

Mürəkkəb tərkibli cinayətlər ayrılıqda hər biri müstəqil konkret cinayət sayılan, lakin qarşılıqlı əlaqədə konkret cinayətin yeni növünü yaradan bir cinayət tərkibi ilə əhatə olunan iki və daha artıq əməlin birliyinə deyilir.

Mürəkkəb tərkibli cinayətlər öz quruluşuna və elementlər arasındakı əlaqənin xarakterinə görə fərqləndirilir:

a) hər biri müstəqil cinayət sayılan iki və daha artıq hərəkətin əlaqəsindən yaranan konkret cinayətlər (burada konkret cinayətin strukturuna daxil olan hər bir hərəkət aktı ayrı-ayrılıqda cinayət qanunvericiliyində cinayət kimi nəzərdə tutulur). Buna misal olaraq Cinayət Məcəlləsinin «azadlıqdan məhrumetmə yerindən, həbsdən və ya mühafizə altından qaçma» adlı 304.2.2.-ci maddəsini göstərmək olar;

b) iki və ya daha artıq kriminal nəticə ilə bağlı olan konkret cinayətlər. Burada konkret əməldən doğan birinci nəticəyə görə Cinayət Məcəlləsi məsuliyyət nəzərdə tutsa da, eyni əməldən doğan ikinci nəticənin baş verməsi başqa cinayətin tərkibini

yaradır. Buna misal olaraq Cinayət Məcəlləsinin 186, 266 və s. maddələrini göstərmək olar;

v) qanunla digər cinayətin törədilmə üsulu kimi nəzərdə tutulan cinayətlər. Burada cinayətin törədilmə üsulu özü-özlüyündə başqa konkret cinayətin tərkibini yaradır. Buna misal olaraq Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 179.2.3-cü maddəsini göstərmək olar.

Cinayətin törədilməsi üsulu ayrılıqda cinayət hesab edilirsə, lakin cinayət hüquq normasının dispozisiyasında törədilən cinayətin tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulmursa, bu zaman cinayətlər çoxluğu yaranır. Məsələn, əgər şəxs oğurluq cinayətini törədərkən, vəzifə saxtakarlığı etmişdirsə, yəni vəzifə saxtakarlığı oğurluğun edilmə üsulu kimi çıxış edirsə, bu zaman şəxsin törətdiyi əməl Cinayət Məcəlləsinin 179 və 313-cü maddələri ilə tövsif ediləcəkdir.

Yuxarıda qeyd edilənlərdən belə bir nəticəyə gəlirik ki, cinayətlər çoxluğunun quruluşca hansı elementlərdən ibarət olmasını aydınlaşdırmaq, konkret cinayətin cinayətlər çoxluğuna bənzəyən növü ilə cinayətlər çoxluğu arasında fərq qoymaq, eləcə də təkrar cinayətləri düzgün tövsif etmək üçün konkret cinayətlərin növləri ətrafında düzgün təsəvvürə malik olmaq lazımdır.

Cinayətlər çoxluğunda cinayət hüquqi əhəmiyyətini nəzərə alaraq, cinayət hüquq nəzəriyyəsində onun aşağıdakı kimi təsnifatına daha çox üstünlük verilir:

1. təkrar cinayətlər;
2. cinayətlərin məcmusu;
3. cinayətlərin residivi;

Təkrar cinayətlər. Cinayət hüquq nəzəriyyəsində təkrar cinayət anlayışına iki prizmadan baxılır:

1. sözün geniş mənada təkrar cinayətlər;
2. konkret mənada təkrar cinayətlər;

Əvvəllər Cinayət Məcəlləsində təkrar cinayətlərə anlayış verilmirdi. Hazırda Cinayət Məcəlləsinin 16-cı maddəsində təkrar cinayətlərə aşağıdakı kimi anlayış verilir: «Cinayət Məcəlləsinin eyni bir maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin iki dəfə və ya iki dəfədən çox törədilməsi, eləcə də Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində birbaşa göstərilən hallarda müxtəlif maddələrdə nəzərdə tutulmuş iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi cinayətin təkrar törədilməsi hesab olunur (bax: CM, mad. 177, bənd 2).

Geniş mənada təkrar cinayətlər cinayətlərin real məcmuyunu, xüsusi təkrarlığı, eləcə də residiv cinayətləri əhatə edir. Lakin, real məcmuya xüsusi təkrarlığa və residiv cinayətlərə görə məsuliyyətin həllində prinsiplial fərqlər vardır. Buna görə də 2000-ci il

sentyabrın 1-dən qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində təkrar cinayətlərə anlayış verilərək, bütün bunlar nəzərə alınmışdır.

Cinayət qanunvericiliyinə əsasən təkrar cinayətlərin iki növü fərqləndirilir:

1. Cinayət Məcəlləsinin eyni bir maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin iki dəfə və ya iki dəfədən çox törədilməsi (məsələn, oğurluq etmiş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və bu cinayətə görə məsuliyyətə cəlb etmə müddəti hələ keçməmiş yenidən oğurluq edir);

2. Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində birbaşa göstərilən hallarda Cinayət Məcəlləsinin müxtəlif maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətin iki və ya iki dəfədən çox törədilməsi (bax: CM, mad. 177). Cinayət qanunvericiliyinin 16.3-cü maddəsinə əsasən, əvvəllər törətdiyi cinayətə görə Cinayət Məcəlləsinin 72 və 75-ci maddələrinə əsasən, cinayət məsuliyyətindən azad edilmiş, yaxud məhkumluğu götürülmüş və ya ödənilmiş şəxs (bax: CM, mad. 83) tərəfindən həmin cinayətin yenidən törədilməsi cinayətin təkrar törədilməsi hesab edilmir. Cinayət qanunvericiliyində bilavasitə törədilməsi ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törətmiş yetkinlik yaşına çatmayan tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbir tətbiq edildiyi hallarda Cinayət Məcəlləsinin 88.3-cü maddəsinə əsasən həmin tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirləri tətbiq edən orqanların müəyyən edən orqanların müəyyən etdiyi müddət başa çatdıqdan sonra, yetkinlik yaşına çatmayanın yenidən həmin cinayətin, eləcə də Cinayət Məcəlləsində xüsusi olaraq nəzərdə tutulan hallarda başqa maddədə nəzərdə tutulan cinayəti törətməsi cinayətin təkrarlığını yaratmır.

Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin maddələrinin cəzanı ağırlaşdıran halı müəyyən edən hissəsində eyni cinayətin təkrar törədilməsi cinayət tərkibinin zəruri əlaməti kimi müəyyən edilmişdir. Digər maddələrdə isə belə bir əlamət nəzərdə tutulmur. Buna görə də eyni cinayətin təkrarən törədilməsi dispozisiyaya müstəqil cinayət tərkibinin əlaməti kimi daxil edilməmişdirsə, məsuliyyətin həllində Cinayət Məcəlləsinin 61.1.-ci maddəsinə istinad etməklə, Xüsusi hissənin uyğun norması seçilir.

Eyni növlü cinayətlərin təkrarlığı eyni, yaxud da oxşar obyektə qəsd edən, təqsirin eyni forması ilə xarakterizə olunan, lakin müxtəlif maddələrin təsiri altına düşən iki və daha artıq ictimai təhlükəli əməlin törədilməsi ilə yaranır.

Eyni növlü cinayətlərin təkrarlığı eyni, yaxud da oxşar obyektə qəsd edən, təqsirin eyni forması ilə xarakterizə olunan, lakin müxtəlif maddələrin təsiri altına düşən iki və daha artıq ictimai təhlükəli əməlin törədilməsi ilə yaranır.

Eyni cinayətlərin iki və daha artıq dəfə törədilməsindən fərqli olaraq, eyni növlü cinayətlərin iki və daha artıq dəfə törədilməsi əksər hallarda cinayətlərin real cəmini

yaradır. Lakin, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, qanunla müəyyən edilən hallarda eyni növdən olan cinayətlərin də iki və daha artıq dəfə törədilməsi cinayətlərin təkrarlığını yarada bilər.

Cinayətlərin məcmuyü. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 17-ci maddəsində cinayətlərin məcmuyuna aşağıdakı kimi anlayış verilir: «Cinayət Məcəlləsinin müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmuş iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi, həmin cinayətləri törətmiş şəxs onlardan heç birinə görə məhkum olunmamışdırsa və ya qanunla müəyyən edilmiş əsaslar üzrə cinayət məsuliyyətindən azad edilməmişdirsə, habelə bu cinayətlərdən heç birinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti keçməmişdirsə, cinayətlərin məcmuyunu yaradır (bax: mad. 72-75, 84, 88.1.). Burada qanunla müəyyən edilmiş qaydada Cinayət Məcəlləsinin ayrı-ayrı maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin iki və daha artıq dəfə törədilməsinin təkrarlıq yaratdığı hallar istisna edilir. Törədilən cinayətlər arasındakı əlaqədən və onların müxtəlif formasından asılı olaraq cinayətlərin real və ideal cəmi fərqləndirilir.

Cinayətlərin real cəmi zaman etibarını ilə bir-birindən təcrid edilmiş iki və daha artıq əməlin edilməsi ilə yaranır. Bu o deməkdir ki, ayrı-ayrı vaxtlarda cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan iki və daha artıq obyektə ziyan vurulur. Məsələn, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vuran şəxs (CM, mad. 126 – oğurluq, mad. 77 və s.) edir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 172-ci maddəsində qeyd edilir ki, bir hərəkətlə (hərəkətsizliklə) Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin iki və daha artıq maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş iki və daha çox cinayətin törədilməsi cinayətlərin ideal məcmuyunu yaradır. Bu o deməkdir ki, şəxs bir hərəkətlə cinayət qanununun iki və daha artıq obyektə qəsd edir. Məsələn, şəxsi öldürmək məqsədilə onun evdə yatdığını bilib, evi yandırmaq. Burada həm qəsdən adam öldürmə (CM, mad. 120), həm də əmlakı qəsdən məhv etmə (CM, mad. 186) cinayətlərinin tərkibi yaranır.

Cinayətlərin məcmuyunu yaradan bir cinayətə görə şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə dair Cinayət Məcəlləsinin 17.3-cü maddəsində bilavasitə göstəriş vardır.

Cinayət Məcəlləsinin 17.4-cü maddəsində qeyd edilir ki, Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində həm ümumi, həm də xüsusi normada nəzərdə tutulmuş cinayətin törədilməsi cinayətlərin məcmuyunu yaratmır və bu halda xüsusi norma tətbiq olunur. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin rüşvət alma adlı 311-ci maddəsini nəzərdən keçirək. Rüşvət alma cinayətinə görə yalnız vəzifəli şəxslər cəlb edilə bilərlər. Vəzifəli şəxs öz vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə edərək rüşvət alır. İlk baxışdan belə görünür ki, vəzifəli şəxs həm rüşvət aldığına, həm də vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə etdiyinə görə (CM, mad. 308) məsuliyyətə cəlb edilməlidir. Lakin, Cinayət Məcəlləsinin 311-ci

maddəsində müəyyən edilən norma Cinayət Məcəlləsinin 308-ci maddəsində müəyyən edilən normaya münasibətdə xüsusi norma olduğu üçün rüşvət alan şəxs yalnız Cinayət Məcəlləsinin 311-ci maddəsinə əsasən məsuliyyətə cəlb edilməlidir.

Cinayətlərin real və ideal məsuliyyətinin fərqləndirilməsinin təcrübi əhəmiyyəti vardır. Belə ki, ideal məcmuya daxil olan cinayətlərin hər ikisi eyni vaxtda törədildiyi üçün məsuliyyətə cəlb etmə müddəti eyni vaxtdan başlayır. Real məcmuya daxil olan cinayətlərlə məsuliyyətə cəlb etmə müddəti isə ayrı-ayrı vaxtlarda başlayır. Digər tərəfdən qanunda nəzərdə tutulan hallarda cinayətlərin real məcmuyu isə təkrarlıq yaratmır.

Cinayətlərin ideal məcmuyu mürəkkəb tərkibli cinayətlərə bənzəsə də, onlardan əsaslı surətdə fərqlənir. Belə ki, mürəkkəb tərkibli cinayətlərdə bir norma ilə nəzərdə tutulan cinayət törədildiyi halda, cinayətlərin ideal məcmuyunda bir hərəkətlə cinayət qanununun ayrı-ayrı normalarında nəzərdə tutulan cinayətlər törədilir.

Cinayətlərin məcmuyu şəxsin iki və daha artıq cinayət törətməsi ilə mövcud olduğu üçün o konkret cinayətlərə nisbətən daha ictimai təhlükəli hesab edilir və buna görə də cinayətlərin məcmuyuna görə cəza təyin etmənin xüsusi qaydası müəyyən edilmişdir (CM, mad. 66).

Cinayətlərin residivi. Cinayətlərin residivinin anlayışı Cinayət Məcəlləsinin 18-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Qanunda qeyd edilir ki, qəsdən cinayət törətməyə görə əvvəllər məhkum olunmuş şəxs tərəfindən yenidən qəsdən cinayətin törədilməsi cinayətin residivini yaradır. Bundan başqa 18.4-cü maddədə qeyd edilir ki, Cinayət Məcəlləsinin 83-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada götürülmüş və ya ödənilmiş məhkumluqlar, habelə on səkkiz yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilmiş cinayətlərə görə məhkumluqlar residivin müəyyən olunması zamanı nəzərə alınmır. Bütün bu qeyd edilənlərdən müəyyən olunur ki, residiv cinayətlər üçün aşağıdakı əlamətlər xarakterikdir:

1. residiv şəxsin iki və daha artıq cinayət törətməsi ilə yaranır;
2. residiv cinayətlərin strukturu konkret cinayətlərdən ibarətdir;
3. residivi yaradan cinayətlər ayrı-ayrı vaxtlarda törədilir;
4. cinayətlərin residiv hesab edilməsi üçün əvvəllər törədilən cinayətə görə məhkumluğun olması tələb olunur (yəni, əvvəl törədilən cinayətə görə məhkumluq götürülmüş, ya da götürülməmiş olur);

Cinayət qanunvericiliyinə əsasən residivin 3 növü fərqləndirilir:

- a) adi residiv;
- b) təhlükəli residiv;

c) xüsusi təhlükəli residiv;

Cinayətin adi residivi qəsdən cinayət törətməyə görə məhkumluğu olan şəxsin ikinci dəfə qəsdən cinayət törətməsi ilə yaranır.

Qanunvericiliyə əsasən cinayətin residivi aşağıdakı hallarda təhlükəli hesab edilir:

1. törədilmiş cinayət o vaxt təhlükəli hesab edilir ki, əvvəllər qəsdən cinayət törətməyə görə iki dəfə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmiş olsun;

2. ağır cinayət törətməyə əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş şəxs yenidən ağır cinayət törətdikdə;

Cinayət Məcəlləsinin 18.3-cü maddəsinə əsasən cinayətlərin residivinin xüsusi təhlükəli hesab edilməsinin üç halı müəyyən edilmişdir:

1. qəsdən az ağır və ya ağır cinayət törətməyə görə əvvəllər hər hansı ardıcılıqla üç dəfədən az olmayaraq azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş şəxs yenidən qəsdən cinayət törətməyə görə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunduqda;

2. ağır cinayət törətməyə görə iki dəfə və ya xüsusilə ağır cinayət törətməyə görə əvvəllər bir dəfə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş şəxs yenidən ağır cinayət törətdikdə;

3. ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətməyə görə əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş şəxs yenidən xüsusilə ağır cinayət törətdikdə;

Sual 3

Cinayətlərin təsnifatı. Cinayətin digər hüquq pozuntularından fərqi

Təsnifdə öyrənilən hadisələrin ümumi əlamətlərinə görə növlərə elə bölgüsüdür ki, burada hər növün başqasına münasibətdə yeri dəqiq müəyyən olunur.

Cinayətlərin təsnifatı Cinayət Məcəlləsinin 15-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Cinayətlərin təsnifatı müxtəlif əsaslarla aparıla bilər. Cinayət qanununda təcrübi əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, cinayətlər xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə təsnifləşdirilmişdir.

Qanuna əsasən cinayətlərin təsnifatı aşağıdakı kimidir:

1. qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə Cinayət Məcəlləsi ilə azadlıqdan məhrumetmə ilə bağlı olmayan cəza nəzərdə tutulmuş əməllər, eləcə də azadlıqdan məhrumetmə cəzasının yuxarı həddi üç ildən artıq olmayan əməllər böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər hesab olunur;

2. Cinayət Məcəlləsi ilə qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrumetmə cəzasının yuxarı həddi yeddi ildən artıq olmayan əməllər az ağır cinayətlər hesab olunur;

3. Cinayət Məcəlləsi ilə qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrumetmə cəzasının yuxarı həddi on iki ildən artıq olmayan əməllər ağır cinayətlər hesab olunur;

4. Cinayət Məcəlləsi ilə qəsdən törədilməsinə görə on iki ildən artıq azadlıqdan məhrumetmə cəzası və ya daha ağır cəza nəzərdə tutulmuş əməllər xüsusilə ağır cinayətlər hesab olunur.

Cinayət qanununda cinayətlərin təsnifatının verilməsinin böyük təcrübi əhəmiyyəti vardır (əvvəlki cinayət qanunlarında cinayətlərin təsnifatı tam siyahıda verilmirdi. Bu da bir sıra cinayət hüquq institutlarının tətbiqi üçün çətinliklər yaradırdı. Cinayətlərin təsnifatının əhəmiyyəti ilə bağlı bax: CM, mad. 52.1.; 56.1.2.; 56.1.3.; 56.2.; 59.1.1.; 66.2.; 66.3.; 71.4.; 71.5.; 72-75; 76.3.1.-76.3.3.; 77.1.; 79.1.; 80.1.1.-80.1.4.; 83.3.3.-83.3.5.; 88.1.; 89.1.; 89.2.; 90.0.1.-90.0.3.; 92.0.1.-92.0.2., eləcə də Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin 147.2.; 290.2.; 294.3.; 296.2.-ci və s. maddələri). Hüquqpozma cəmiyyətsiz olmaqla, ona ziyan vuran və qanunla cəzalandırılan təqsirli əməldir. Hüquqpozmaların aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

1. mülki hüquqpozmalar;
2. inzibati hüquqpozmalar;
3. intizam xətalrı;
4. cinayət hüquqpozmaları;

Cinayət hüquqpozmanın ən təhlükəli növüdür və digər hüquqpozmalardan özünün sosial təhlükəliliyinə və xarakterinə görə fərqlənir. Cinayət ictimai quruluş və ictimai inkişaf üçün böyük təhlükə yaradır. Hüquqpozmalar bir çox əlamətlərinə görə üst-üstə düşsə də, onlar bir-birindən fərqlənir. Məhz cinayəti digər hüquqpozmalardan fərqləndirən cəhət onun ictimai təhlükəlilik əlamətidir.

Cinayət Məcəlləsinin 14.2-ci maddəsinin göstərişinin cinayətin başqa hüquq pozuntularından fərqləndirilməsində mühüm əhəmiyyəti vardır.

Məcəllədə deyilir ki, cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş hər hansı əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin əlamətləri formal cəhətdən mövcud olsa da, lakin öz əhəmiyyətinə görə ictimai təhlükəli sayılmayan, yəni şəxsiyyətə, cəmiyyətə və yaxud dövlətə zərər yetirməyən və ya zərər yetirmək təhlükəsi yaratmayan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayət hesab edilmir. Qanunda öz əksini tapan bu göstəriş cinayət anlayışını bir daha müəyyən qədər konkretləşdirir, yəni formal cəhətdən cinayətə bənzəyən, lakin cinayət hesab edilməyən hüquq pozuntularını cinayət əməlindən fərqləndirməyə imkan yaradır.

Cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan bir sıra ictimai münasibətlər digər hüquq sahələri ilə də mühafizə edilir. Buna görə də əməlin cinayət və yaxud başqa hüquq pozuntusu olduğu bir sıra obyektiv və subyektiv hallara görə də fərqləndirilir.

N Ə T İ C Ə

Beləliklə, «Cinayətin anlayışı» adlı 4 sayılı mövzuya yekun vurduq və qeyd etdik ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi ilə cəza təhdidi altında qadağan olunmuş ictimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizlik) təqsirli olaraq törədilməsi cinayət sayılır.

Cinayətin aşağıdakı əlamətləri var:

- a) ictimai təhlükəlilik;
- b) qeyri-hüquqilik;
- c) təqsirli;
- ç) cəzalandırılmalı olan;
- d) qeyri-əxlaqilik;

Bununla yanaşı, cinayətlər çoxluğuna anlayış verdik və qeyd etdik ki, cinayətlər çoxluğu – konkret şəxs tərəfindən törədilən iki və ya daha artıq müstəqil cinayət tərkibinin əlamətləri olan, iki yaxud daha artıq ictimai təhlükəli əməldir və onun aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

- a) təkrar cinayətlər;
- b) cinayətlərin məcmuyu;
- c) cinayətlərin residivi;

Bundan başqa biz Cinayət Məcəlləsində cinayətlərin aşağıdakı kimi təsnifatının aparılmasını vurğuladıq:

- a) böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər;
- b) az ağır cinayətlər;
- c) ağır cinayətlər;
- ç) xüsusilə ağır cinayətlər;

Cinayətlərin təsnifatının təcrübi əhəmiyyətindən müəyyən etdik ki, cinayətlərin xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə təsnifatının aparılmasının Cinayət Məcəlləsinin bir sıra həm Ümumi, həm də Xüsusi hissə normalarının düzgün tətbiqi üçün zəmin yaradır.

Cinayətin başqa hüquq pozuntularından fərqiindən danışarkən qeyd etdik ki, cinayət başqa hüquq pozuntularından öz ictimai təhlükəlilik əlamətinə görə fərqlənir. Bundan başqa biz cinayətin başqa hüquq pozuntularından fərqləndirilməsində Cinayət Məcəlləsinin 14.2-ci maddəsinin əhəmiyyətindən danışdıq.